
Antecknat

Det mångfacetterade kulturbegreppet

AV JENNY GUNNARSSON PAYNE

”Detta låter kanske förvirrande? Är kultur vad som helst? Vore det inte klokare att hålla sig till ett enda kulturbegrepp?” (Ehn och Löfgren 1982:13). Dessa mer eller mindre retoriska frågor som ställs av Billy Ehn och Orvar Löfgren redan i första versionen av *Kulturanalys* (1982) har karaktäriserat många inometnologiska diskussioner under årens lopp. Då, på tidigt 1980-tal, definierade Ehn och Löfgren kultur som både ”kollektivt medvetande” och ”system av betydelser och symboler”, men också som ”medium – det sätt på vilket erfarenheter organiseras”. Denna flerfald av definitioner motiveras utifrån att de ”skiftande sätten att definiera kultur alstrar olika typer av kunskap”. Vilket kulturbegrepp som tillämpas bestäms helt enkelt av det empiriska materialet och den enskilda studiens kunskapsmål.

Två decennier senare, i den radikalt omarbetade upplagan *Kulturanalys* (2001) konstaterar istället författarna att det faktiskt ”existerar hundratals olika defini-

tioner av kulturbegreppet och vi har faktiskt ingen önskan att utöka samlingen”. Den definition som huvudsakligen används beskrivs trots detta som ”de koder, föreställningar och värden som människor delar (mer eller mindre, medvetet eller omedvetet) och som de kommunicerar och bearbetar i socialt handlande” – även om de tillstår att även andra kulturbegrepp förekommer i texten (Ehn & Löfgren 2001:9). De beskriver också hur mycket som har hänt i den inometnologiska diskussionen sedan 1980-talet – inte minst i och med influenserna från Cultural Studies och olika typer av diskursperspektiv. Vissa etnologer, får vi veta, har till och med gjort sig av med kulturbegreppet helt och hållet (ibid. 2001:12–13).

Kulturbegreppet har dock inte bara överlevt utan rent av frodats, hundratals definitioner och vetenskapligt otrogna till trots. Begreppet fungerar inte heller längre lika entydigt som etnologiämnets eget flaggskepp, utan förekommer livligt även inom grannvetenskaperna, liksom i ett antal

mång- och tvärvetenskapliga konstellationer.

Johan Fornäs’ nyutgivna bok med titeln *Kultur* (Liber 2012) läser jag som ett uttryck för just denna kulturbegreppets spridning. Boken med denna enkla – men långt ifrån anspråkslösa – titel ingår i förlagets serie BeGreppbart, vars uttalade syfte är att introducera centrala samhällsvetenskapliga begrepp på ett utforskande, fokuserat och dynamiskt sätt. Men kan den här boken ha betydelse också för etnologiämnets mer initierade diskussioner? Låt mig börja med en översikt.

ATT GREPPA ETT BEGREPP: EN KULTURBEGREPPETS TYPOLOGI

Bokens första del med undertiteln ”Kulturbegreppets fasetter” erbjuder en översikt av kulturbegreppets bakgrund och olika betydelser. Dess olika betydelser sammanfattar Fornäs i en fyrfaldig typologi bestående av:

- i) Ett arkaiskt eller ontologiskt kulturbegrepp som härrörs från Latinets ord

för odling, "cultura", och som söker beskriva människans inneboende potential till bildning, eller "förfining".

- ii) Ett antropologiskt kulturbegrepp, som i det närmaste kan beskrivas som livsform, vars härkomst kan spåras till Johann Gottfried von Herder. Istället för att se mänsklighetens framåtskridande som en universell utveckling av *en* enda civilisation, utformade han ett mer partikularistiskt förhållningssätt, där mänskligheten ses som bestående av en mångfald av parallellt existerande partikulära kulturer. Detta synsätt – som Fornäs också på ett något förenklat sätt tillskriver den etnologiska kulturanalysen – beskrivs som en förutsättning för den idag omdebatterade kulturrelativismen.
- iii) Ett estetiskt kulturbegrepp som beskriver vårt "kulturliv" och som kan sägas omfatta både så kallad finkultur och populärkultur. Medan vissa i första hand använder kultur i den här bemärkelsen för att referera till konstarter som litteratur, bildkonst, musik, teater, dans och film breddar andra begreppet till att inkludera även andra estetiska uttryck, som mode och andra former av hantverk och kroppsutsmyckning. Det är det här kulturbegreppet som avses när vi talar om samhällets "kultursektor".

- iv) Det hermeneutiska eller semiotiska kulturbegreppet spåras tillbaka till två traditioner från förra århundradet: den amerikanska pragmatismen (Charles Sanders Peirce) och den franska strukturalistiska lingvistik (Ferdinand de Saussure). Också den klassiska hermeneutikens tolkningslära och den berömda hermeneutiska cirkeln nämns. I och med att detta sistnämnda begrepp omfattar universella mänskliga processer som mening, tolkning, kommunikation och representation erkänns det som det mest grundläggande av dem fyra.

Trots att den här typologin fungerar som ett klargörande pedagogiskt redskap för att ge tankestruktur och härkomstberättelse åt det annars så spretiga kulturbegreppet finns det dock visst fog för att ifrågasätta Fornäs entydiga sammankoppling av etnologigämnet med det Fornäs kallar för det antropologiska kulturbegreppet¹.

FRÅN "A WHOLE WAY OF LIFE" TILL MÅNGTEORETISK MODELL: ETT INOMVETENSKAPLIGT ALTERNATIV

Å ena sidan stämmer det att kultur, i den här bemärkel-

sen, faktiskt har använts inom ämnet, men å andra sidan är det just det herderska fokuset på kultur som *enhet* och stabilitet som både intensivt och återkommande har problematiserats och sedan 1990-talet i stort övergivits av den svenska etnologin (se t.ex. Hastrup 2004; Blehr 2010:19).

På liknande sätt beskrivs ofta 1900-talets två sista decennier som en period där det mer herderska (antropologiska) kulturbegreppet dominerat kulturvetenskaperna. Den här perioden startade kring 1800-talets mitt, för att sedan i avkolonialiseringens kölvatten börja kritiserars under 1960- och 1970-talen och fortsätta problematiseras i de många "post-ismernas" namn under 1980-talet. Slutligen, under 1990-talet, hamnade kulturbegreppet i skymundan till förmån för en mängd andra teoretiska nyckelbegrepp (Lindqvist 2010:31).

Parallellt med den inometnologiska detroniseringen av kulturbegreppet frångick också cultural studies-forskare som Stuart Hall – och till och med Raymond Williams, som tidigare gjort sig känd för att mynta definitionen av kultur som "a whole way of life" – det antropologiska kulturbegreppet för att istället i högre grad börja omfamna det semiotisk-hermeneutiska (även om de båda kulturbegreppen ibland existerade sida vid sida, också hos samma tänkare) (Fornäs 2012:33).

En alternativ begreppsbeskrivning har utvecklats av Magnus Öhlander, som istället för en typologi erbjuder en modell som å ena sidan säger mindre om både begreppets genealogiska härkomster och om dess vardagsbetydelser, men som å andra sidan på ett annat sätt visar hur olika vetenskapliga definitioner av begreppet artikuleras på olika sätt beroende på dess teoretiska kontext (t.ex. hermeneutik, fenomenologi, marxism, diskursteori). Modellen gör också en tydlig åtskillnad mellan kulturbegrepp som formulerats inom vad som lite förenklat kan delas in i modernistisk respektive postmodernistisk idétradition (Öhlander 2010).

KULTURBEGREPP
I FÖRÄNDRING OCH
MODELLERNAS PEDAGOGISKA
FUNKTION: EN AVRUNDANDE
REFLEKTION

Med tanke på etnologiämnets mångteoretiska karaktär talar Öhlanders modell, enligt min mening, bättre till ett etnologiskt *vetenskapligt* kulturbegrepp som är stätt i förändring. Båda modellerna fyller dock, om än på varsitt sätt, en viktig pedagogisk funktion.

Att "hålla sig till ett enda kulturbegrepp" är, som både Fornäs och Öhlanders respektive modeller så tydligt uttrycker, numera varken möjligt eller önskvärt. Modeller som dessa fyller därför

en viktig funktion för att förhindra att begreppet förlorar sin relevans inom såväl human- och samhällsvetenskaperna som inom vidare samhällsdebatter, genom att de hjälper oss att finslipa begreppet som tankeredskap.

NOTER

¹ Också benämningarna av dessa kulturbegrepp skulle förtjäna viss diskussion, men på grund av det begränsade utrymmet i den här korta texten lämnar jag en sådan diskussion därhän tillsvidare.

REFERENSER

- Blehr, Barbro, 2010. "Gränslös och tydlig: Etnologisk kulturanalys i det 21:a århundrandet", i *Kulturella Perspektiv*, 3:2010.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 1982. *Kulturanalys: Ett etnologiskt perspektiv*. Lund: Liber Förlag.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 2001. *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups.
- Fornäs, Johan, 2012. *Kultur*. Lund: Liber Förlag.
- Hastrup, Kirsten, 2004. *Det fleksible fælleskab*. Aarhus: Univers.
- Lindqvist, Mats, 2010. "Kulturbegreppet och diskursanalysen: Tankar om kulturbegreppets möjliga position i diskursteorin", i *Kulturella Perspektiv*, 3:2010.
- Öhlander, Magnus, 2010. "Kulturanalytisk metod: Bidrag till etnologiämnets metoddiskussion", i *Kulturella Perspektiv*, 3:2010.

SUMMARY

The Multi-faced Concept of Culture
(*Det mångfacetterade kulturbegreppet*)

In 1982, ethnologists Billy Ehn and Orvar Löfgren rhetorically asked whether the concept of culture could mean anything, and whether it would not be wiser to just stick to one definition of it. Some thirty years later, it has become quite clear that the concept of culture is still one of our most multi-faceted concepts. With Johan Fornäs' recent book *Kultur (Culture)* as its starting point, this text discusses two different models that have recently been developed to provide an overview over the plethora of understandings of "culture". It argues that Johan Fornäs' model serves an important pedagogical purpose, but suggests that Magnus Öhlander's multi-theoretical model suits the discipline of ethnology somewhat better.

Keywords: culture, ethnology, the concept of culture.

Jenny Gunnarsson Payne, PhD, Senior Lecturer in Ethnology, School of Gender, Culture and History, Södertörn University, Stockholm, Sweden.